

سفر راویان به مناطق عملیاتی جنوب و غرب

امیر رزاق زاده

مقدمه

جنگ و صلح بخش قابل توجهی از زندگی بشر را تشکیل می‌دهد و هر یک از این کلمات دارای مفاهیم و طبقه‌بندی‌های مختلف هستند. در عین حال جنگ تجلی‌گاه اراده‌ها و دربردارنده آموزه‌های فراوانی می‌باشد. تحقیق و بررسی ابعاد جنگ نمایان‌گر فراز و نشیب‌های بسیاری می‌باشد که رخدادها و تحول آن حاوی اطلاعات ارزش‌مندی است که موشکافی آن می‌تواند منجر به شناخت ابعاد متفاوت این پدیده عبرت‌آموز و در نهایت موجب انتقال تجارب و میراث گران‌بهای آن به آیندگان شود. به همین اساس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس در چارچوب وظیفه تدوین تاریخ جنگ ۸ ساله ایران و عراق در صدد برآمد ضمن بازنگری در شیوه‌ها و سبک‌های گذشته، روش‌های نوینی را در آستانه‌ی دهه‌ی ۱۳۹۰ پایه‌ریزی کند. بی‌تردید چنین رهیافتی متضمن تبیین فرهنگ دفاع مقدس و ارزش‌های منبعث از آن است که می‌تواند قوام‌بخش انقلاب اسلامی در عرصه‌های

جنگ و صلح باشد. بر این اساس مرکز در افق چشم‌انداز برنامه‌های پیش‌بینی شده خود وارد عرصه جدیدی شد و برنامه تحقیقات میدانی را در دستور کار خود قرار داد.

بدین مناسبت تصمیم گرفته شد، راویان مرکز به همراه فرماندهان دوران دفاع مقدس، همراه با نویسندگان، هنرمندان و پژوهش‌گران این عرصه ضمن حضور در مناطق جنگ‌زده جنوب و غرب کشور و تشکیل نشست‌های تخصصی با افراد بومی و مطلع از کم و کیف چگونگی تجاوز دشمن و مقاومت مردم و نیروهای مسلح شناخت جزئی و دقیق‌تری پیدا کند و ابعاد و زوایای ناشناخته پدیده جنگ ایران و عراق را متکی بر اسناد معتبر مورد بازبینی و بازخوانی قرار دهد تا نکات و حلقه‌های مغفول و گمشده را بیابد. در نگاه اول برای چنین برنامه‌ای تعاریف، اهداف، ارکان و نتایج تنظیم شد که به طور اختصار بدان اشاره می‌شود.

سردار شعبانی در حال تشریح عملیات مرصاد

اهداف بازدید از جبهه ها

بعد از گذشت ۳۰ سال از آغاز جنگ عراق علیه ایران، در آستانه‌ی آغاز دهه‌ی ۱۳۹۰ ضرورت داشت تا اطلاعات و اخبار ناگفته و جزئیات وقایع جنگ که تاکنون بنا به مصالحی مکتوم مانده، مورد توجه قرار گیرد و از زبان راویان صادق و حاضر در میدان نبرد، مقاطع و ادوار جنگ تحمیلی در نشست‌های متعدد ضمن بهره‌گیری از

اسناد معتبر و دست اول بازخوانی

و بازروایی شود. اهمیت اجرای این کار که موجب غنای اطلاعات و آثار منتشره حوزه دفاع مقدس خواهد شد، مرکز را وارد عرصه سفرها و بازدیدهای علمی - تخصصی کرد.

برای شروع کار قرار شد با توجه به گذشت زمان صرفاً بر اهداف کلان شامل الف - توسعه زمینه‌های پژوهشی. ب - زمینه‌سازی فعالیت‌های آینده مرکز تأکید گردد. در عین حال برخی موارد جزئی نیز به شرح زیر درج مورد توجه بود:

۱- اهتمام در خصوص هدایت افکار، تصحیح تلقیات عمومی در خصوص وقایع، رخدادها و نبردهای دفاع مقدس.

۲- آگاه ساختن نسل جوان نسبت به وقایع و رخدادهای دفاع مقدس.

۳- تلاش به منظور تعمیم فرهنگ پایداری و شهادت‌طلبی.

۴- تدوین طرح جامع پژوهشی مرکز و تکمیل سند چشم‌انداز.

۵- تدوین فعالیت و حماسه‌های مردمی دفاع مقدس.

۶- ارتقای حمایت‌های مادی و معنوی از ایثارگران و مجاهدان و حامیان ارزش‌ها و قلمروهای فرهنگی در مناطق جنگ‌زده با تأکید بر بومی‌گرایی و تمرکززدایی.

۷- تدوین تاریخ شفاهی استان‌ها، شهرها و مناطق جنگ‌زده غرب کشور.

۸- تلاش جهت انطباق طرح‌های تحقیقاتی با نیازهای اساسی و تعیین اولویت برای رفع تنگناهای اطلاعاتی موجود.

۹- بررسی و تحقیق در زمینه‌ی آسیب‌شناسی امور پژوهشی و اتخاذ روش‌های اصلاحی برای آینده.

۱۰- فراهم‌سازی تسهیلات پژوهشی برای سرمایه‌گذاری لازم در مناطق جنگ‌زده به منظور دستیابی به تحقیقات فراگیر و مورد نیاز.

۱۱- اهتمام نسبت به کشف و شناخت هویت اجتماعی دفاع مقدس بین قومیت‌ها و مناطق مختلف جنگ‌زده در جهت قوام هویت ملی.

۱۲- شناخت استعدادها و موجود در مناطق بومی و محلی و گسترش امر پژوهش دفاع مقدس

- در مراکز یاد شده.
- ۱۳- افزایش شناخت و آگاهی افراد نسبت به چرا و چیستی وقایع دفاع مقدس.
- ۱۴- ارتقای سطح آگاهی و تصور افراد مدعو نسبت به تجاوز دشمن، مقاومت مردم و نیروهای مسلح، نبردها و جغرافیای مناطق عملیاتی.
- ۱۵- ایجاد فضای تفاهم، تشریک مساعی، روحیه همکاری، مؤانست و هم‌نوایی با یگدیگر و هم‌افزایی احساسات ملی و دینی.
- ۱۶- تلاش جهت رفع ابهامات و سؤالات، شبهات روایان، محققان، مدیران و فرماندهان.
- ۱۷- واکاوی لایه‌ها و سطوح مختلف جنگ.
- ۱۸- شناخت و اطلاع از حماسه‌ها و مظلومیت‌های دفاع مقدس.
- ۱۹- ارتقای بهره‌وری و افزایش کمی و کیفی آثار فرهنگی دفاع مقدس.
- ۲۰- تبیین کامل دفاع، مقاومت و پایداری مردمی.
- ۲۱- افزودن اطلاعات نظامی و جغرافیایی مناطق و شناخت و تسلط بیشتر در فعالیت‌های پژوهشی.
- ۲۲- بازگویی حقایقی از ناگفته‌های جنگ از زبان فرماندهان و مسئولان دفاع مقدس که قابلیت انتشار عمومی ندارد.
- ۲۳- ارتقای روحیه کارآمد پژوهشی مرکز.
- ۲۴- تلاش جهت اطلاع از ضعف‌ها، کمبود اطلاعاتی و اسناد مرکز.
- ۲۵- اهتمام جهت جلوگیری از تحریف تاریخ دفاع مقدس.
- رسیدن به خط مشی**
- پیش‌بینی شده تا به منظور دست‌یابی به اهداف فراوان یادشده راه‌های احصاء نیز ارائه شود، این مهم در قالب خط‌مشی تعیین که به آن اشاره می‌گردد.
- ۱- بررسی وضعیت موجود مناطق جنگ‌زده.
- ۲- شناخت نیازها و اولویت‌های پژوهشی.
- ۳- تشکیل کمیته‌های تخصصی.
- ۴- شناخت ویژگی‌های فرهنگی استان‌های کشور و پیش‌بینی انتشار آثار دفاع مقدس برای آنان.
- ۵- ایجاد بانک اطلاعاتی از همه صاحب‌نظران، محققان، فرماندهان و علاقه‌مندان پنج استان جنگ‌زده.
- ۶- برنامه‌ریزی منسجم برای توسعه کار بین مرکز با مبادی ذیربط.
- ۷- جذب نیروهای کارآموزده، مطلع و علاقه‌مند.
- ۸- شناسایی آثار، اسناد و افراد با ارزش دفاع مقدس.
- ۹- گردآوری منابع موجود در دست افراد بومی و بهره‌برداری از آنان.
- ۱۰- شروع به کار تاریخ شفاهی افراد شاخص جنگ در استان‌های درگیر جنگ.
- ۱۱- استفاده از فرماندهان، اساتید و افراد مطلع بومی مجرب جهت تشریح نقاط درگیری، مناطق عملیاتی.
- ۱۲- کمک به برنامه‌ریزی توسعه پژوهش و آموزش علمی و عملی در مرکز.
- ۱۳- استفاده مطلوب از خلاقیت‌ها و ابتکارات.
- ۱۴- برگزاری نشست‌های علمی - تخصصی در مناطق مذکور.
- ۱۵- تشکیل نمایشگاه‌های آثار و محصولات دفاع مقدس در مناطق یاد شده.
- مرکز برای دست‌یابی به اهداف یاد شده، سفرهای علمی و بازدید از مناطق را با الویت‌های ذیل مورد توجه قرار داده است.
- ۱- استان خوزستان
- ۲- استان کرمانشاه
- ۳- استان ایلام
- ۴- استان کردستان
- ۵- استان آذربایجان غربی
- ۶- خلیج فارس
- در گام دوم، مرکز ساختار مناسبی برای این منظور تشکیل داد. بدین ترتیب که تشکیلات یاد شده دارای چند کمیته یا بخش بود:

منطقه عملیاتی مهران

کمیته علمی و پژوهشی

کمیته علمی و پژوهشی به طور عمده با هدف پژوهشی تشکیل شد و در آن از رییس مرکز، فرماندهان و محققان شامل سردار احمد غلامپور، سردار حمید سرخیلی، سردار حسن سواریان، دکتر حسین اردستانی، سردار حسین همدانی، سردار محمد شعبانی، سردار اسدالله ناصح، دکتر محمد کریمی‌راد و نصرت‌الله محمودزاده استفاده شد.

حضور زود هنگام و مستمر تمهیدات و مقدمات سفرهای علمی - تخصصی مورد نظر را به مناطق جنوب غرب و غرب کشور فراهم ساخت و ضمن برنامه‌ریزی و زمان‌بندی لازم با اکثر نیروها و توان خود وارد عمل شد.

سفر به خوزستان، جبهه جنوب

سفر به جبهه و محورهای خوزستان از اهواز به طرف غرب و جنوب، ۶ روز به طول انجامید و هیئت بازدیدکننده از غروب روز ۱۳۸۹/۱۰/۱۲ با قطار، رأس ساعت ۱۵:۴۰ تهران را ترک کرده و ساعت ۷:۳۰ صبح وارد شهر اهواز شد و در طول مدت ۵ روز اقامت با وسایل نقلیه زمینی (مینی‌بوس) عازم مناطق جنگی شد.

روز اول

در روز اول، دوشنبه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۳ برنامه بازدید از شهرهای حمیدیه، سوسنگرد، دهلاویه، بستان، چرابه و تپه‌های نبه پیش‌بینی شده و انجام شد و در محل یادمان‌های مختلف اماکن مذکور توضیحات مبسوط را

کمیته اطلاع‌رسانی و تخصصی

هدف این بخش فراهم‌سازی تخصصی ملزومات سفر، اطلاع‌رسانی و ثبت و ضبط نشست و مباحث سفر بود. بدین منظور مدیریت اطلاع‌رسانی با همکاری سایر مدیریت‌ها و گروه‌ها به ویژه گروه‌های مطالعات نظامی و بررسی‌های تاریخی و جغرافیای نظامی نسبت به تهیه تمهیدات لازم تخصصی نظیر شناسایی نقاط، تهیه و ارائه اطلاعات در قالب جزوات، بروشور و اطلس و نقشه و خبررسانی به رسانه‌ها و تهیه فیلم و عکس از مناطق و افراد، تعیین اولویت‌های مناطق مورد بازدید و برقراری ارتباط با افراد مطلع با مسئولیت ریاست و جانشین مرکز وارد عمل شده و ایفای نقش می‌کردند.

کمیته پشتیبانی و اجرایی

به منظور انجام هماهنگی‌های لازم در زمینه‌های اسکان، ترابری، تغذیه و اخذ مجوزهای لازم از نقاط تعیین شده مدیریت پشتیبانی وارد عمل شد و با

دکتر حسین اردستانی، هنگام سخنرانی در مراسم رونمایی کتاب "مهران در تحولات جنگ ایران و عراق" در ارتفاعات قلاویزان

سردار احمد غلامپور از روی نقشه‌های مرکز ارائه دادند. به ویژه به حوادث روزهای پایداری و مقاومت مردم و نیروهای مسلح در سوسنگرد و منطقه دشت آزادگان اشاره و ضرورت تدوین تاریخ آن دوران مطرح شد، اقامه نماز ظهر و عصر در بستان و مغرب و عشاء در سوسنگرد بین اهالی بومی شهر و نیز بازدید رمل‌های منطقه مرزی که یادآور عملیات طریق‌القدس بود، از جاذبه‌های سفر این روز بود. در خاتمه برنامه روز اول، هیئت به اهواز بازگشت و شب را در آن شهر سپری کرد.

روز سوم

برنامه سومین روز سفر، چهارشنبه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ از این قرار بود: بازدید از شهر اروندکنار و حضور در رودخانه اروند و توجیه مناطق عملیاتی والفجر، کربلای ۴، ۵، ۸، اطراف شهر آبادان، شلمچه و پاسگاه حدود. عملیات‌های یادشده از سوی سردار دکتر حسین علایی و احمد غلامپور و دکتر حسین اردستانی با حضور در نقاط و از روی نقشه‌های مرکز توجیه شد. بعلت ضیق وقت، دیر هنگام نشست‌های جمعی نیز در اردوگاه میثاق برگزار گردید. نمازهای ظهر و عصر و مغرب و عشاء در مساجد شهر آبادان اقامه شد. آخر وقت نیز گروه به محل اسکان در اردوگاه میثاق بازگشت و پس از برگزاری نشست‌ها، شب را در آنجا سپری کرد.

روز چهارم

برنامه چهارمین روز، پنج شنبه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۶ نیز بدین ترتیب پیش‌بینی و اجراء شد: بازدید از محل‌ها و نقاط مهم پایداری و مقاومت در داخل

روز دوم

در دومین روز، سه شنبه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۴ برنامه سفر بدین ترتیب بود: حرکت به سمت حمیدیه و جاده رودخانه کرخه نور، یادمان شهدای هویزه، قرارگاه نصرت در منطقه جزایر مجنون، منطقه و یادمان طلائی، جفیر و جاده خرمشهر، سه راه حسینیه، دارخوین، سلمانیه، محمودیه و بخشی از نقاط و محورهای عملیات الی‌بیت‌المقدس. برنامه‌های یاد شده به طور کامل انجام شد و در محل یادمان‌های شهدای هویزه، طلائی، دارخوین و سلمانیه توضیحات مبسوطی بوسیله سرداران احمد غلامپور و دکتر حسین علایی و برادر مکی یازع از یادگاران دفاع مقدس در آبادان ارائه شد. نمازهای ظهر و عصر در یادمان شهدای طلائی و مغرب و عشاء در شهر آبادان اقامه شد. مقصد روز دوم هیئت شهر آبادان بود که شب را در اردوگاه میثاق سپری کردند.

رونمایی کتاب "مهران در تحولات جنگ ایران و عراق" به همراه دو تن از پدران شهید آن منطقه در ارتفاعات قلاویزان

شهرهای آبادان و خرمشهر شامل کوی ذوالفقاریه، ایستگاه ۷ و ۱۲، فیاضیه، تپه‌های مدن، حاشیه اروند روند در آبادان، جبهه‌های کوت شیخ، مهرزی، خیابان ۴۰ متری، فلکه مقاومت، فلکه راه‌آهن، گمرک خرمشهر، پلیس راه، کشتارگاه، مسجد جامع خرمشهر و گل‌زار شهدای شهرهای آبادان و خرمشهر. نشست‌های این روز

با حضور سرداران حمید سرخیلی، حسن سواریان، عبدالحسن بنادری، ملکی یازع،

مصطفی اسکندری و سایر افراد بومی مطلع و صاحب نظر تشکیل شد و توجیهات لازم از روی نقشه‌های مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس صورت پذیرفت. گروه آخر شب به اهواز بازگشت و برای استراحت، شب را در آنجا ماند. هیئت بازدیدکننده صبح زود اهواز را ترک و به طرف مقصد در شهر تهران حرکت کرد و سفر اول در زمستان سال ۱۳۸۹ به پایان رسید.

سفر به استان‌های ایلام و کرمانشاه، جبهه غرب

سفر دوم در بهار سال ۱۳۹۰ و با هدف آشنایی با حوادث و رخداد‌های دفاع مقدس در استان‌های ایلام و کرمانشاه در پنج روز بدین ترتیب انجام شد. این بار ترکیب هیئت قدری متفاوت‌تر از سفر قبل و دربرگیرنده افرادی در کسوت فرماندهی، کارگردانی، نویسندگی، محقق و پژوهش‌گر و راویان دفاع مقدس بودند.

هیئت اول شامل پژوهش‌گران، راویان و نویسندگان مرکز صبح روز ۱۳۹۰/۱/۲۱ بوسیله

اتوبوس از ستاد مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس واقع در تهران عازم شهر ایلام شدند و هیئت دوم شامل فرماندهان، کارگردانان، نویسندگان دفاع مقدس و رئیس مرکز غروب روز ۱۳۹۰/۱/۲۱ از فرودگاه مهرآباد در تهران با هواپیما خود را به ایلام رسانند. هر دو هیئت شب را در هتل زاگرس ایلام سپری کردند و سه روز سفر و بازدید علمی و تخصصی خود را بدین ترتیب آغاز کردند.

روز اول

در نخستین روز، دوشنبه مورخ ۱۳۹۰/۱/۲۲ برنامه بازدید از این قرار بود: حوالی شهر ایلام، مقرها و عقبه قرارگاه لشکر ۱۱ امیرالمومنین، اردوگاه‌های اسکان مردم در دوره آوارگی، رودخانه و تنگه کنجانچم، مناطق عملیاتی والفجر ۵ و عاشورای ۲، چکه قمر، چکه موسی، ارتفاعات قلاویزان و یادمان ۷۲ شهید لشکر ۴۱ ثاراله و شهید دستواره، مناطق عملیات کربلای ۱، والفجر ۳، دیدگاه صدام و مقر لشکر ۱۷ عراق، شهر مهران، ارتفاعات میمک، پاسگاه حلاله،

کورک، حاجیان، منطقه و روستای قاسم‌آباد و گورسفید شهر گیلان غرب و حوالی آن از خطوط پدافندی، ارتفاعات بازی‌دراز، سرگرماب و شهر سرپل ذهاب و مناطق عملیاتی مطلع‌الفجر و بازی‌دراز و ... سخنرانان نشست‌های تخصصی عبارت بودند از: سردار نوری تبار، محمد شعبانی، اسدا... ناصح و آقایان مهدی مرنندی، حشمت‌ا... و حجت‌ا... کوه‌پیکر و اسداله احمدی و خانم فرنگیس حیدری (بومی گیلان غرب). در انتهای برنامه نیز هیئت در محل اسکان جهادکشاورزی سرپل ذهاب استقرار پیدا کرده و شب را آن‌جا سپری کرد. شرکت در نماز ظهر و عصر و مراسم وحدت گیلان غرب در مسجد جامع همراه با سایر کارکنان مراکز اداری و مردم شهر از نکات قابل توجه این روز بود.

روز سوم

برنامه این روز بازدید از سایر نقاط کرمانشاه و ارتفاعات قراویز، کوره موش، ریجاب و دشت ذهاب و ... بود که بدلیل وجود گرد و غبار و آلودگی شدید و تعطیلی کلیه ادارات و مدارس چندین استان غرب کشور بویژه کرمانشاه همه برنامه‌های بازدید ملغی شد و صرفاً نشست‌های تخصصی در خصوص محورهای هجوم عراق به مناطق قراویز، کوره موش، گیلان غرب ریجاب، قصرشیرین و دشت ذهاب با حضور سرداران حسین همدانی و محمد شعبانی انجام گرفت.

در ادامه سفر، در مسیر عبوری توجیحات و بازدید لازم از محورهای هجوم عراق و منافقین در هنگام آغاز و پایان جنگ به ویژه عملیات فروغ جاویدان سازمان مجاهدین (منافقین) خلق در شهر اسلام‌آباد غرب، کردند، تنگه پاتاق، تنگه چارزبر و منطقه عملیاتی مرصاد صورت گرفت و فرماندهان یاد شده جزئیات فعالیت‌های ارتش عراق، منافقین و رزمندگان اسلام را بیان کردند.

مناطق عملیاتی ضربت ذوالفقار (خوارزم) و عاشورا، شهر سومار، ارتفاعات (بند) پیرعلی و منطقه عملیاتی مسلم بن عقیل و نفت شهر و تأسیسات نفتی شرکت نفت در جنب نفت‌شهر.

نشست‌های علمی پژوهشی در خصوص تشریح حوادث توجیه جغرافیایی مناطق و آقایان جناب سرهنگ پاسدار دوستعلی آزوغ، سردار محمد شعبانی، حسین سرخیلی، سردار دکتر محمد کرمی‌راد، سرهنگ پاسدار محمد تقی قاسمی، مهدی مرنندی، مجید نداف، دکتر حسین اردستانی، حاج ماشاءالله، سرهنگ الماسی، ممی غلامی، سردار نوری تبار، حشمت‌الله و قدرت‌الله کوه‌پیکر.

در این روز دو مراسم بدین شرح برگزار شد، برگزاری مراسم استقبال رسمی از هیئت بازدید کننده در بدو ورودی شهر مهران از سوی مسئولان کشوری و لشکری شهر و همچنین مراسم رونمایی از کتاب "مهران در تحولات جنگ ایران و عراق" با حضور نویسنده کتاب آقای مهدی حاج خداوردی خان، ابراهیم حاتمی کیا، رئیس مرکز آقای دکتر حسین اردستانی و فرماندهان سپاه ایلام و مهران و مسئولان و جمعی از مردم و خانواده شهدای مهران. در این نشست رونمایی کتاب بوسیله دو پدر شهید انجام گرفت که با سخنرانی برخی از مسئولان، نویسنده کتاب، یکی از فرماندهان سپاه ایلام و رئیس مرکز نیز همراه بود. نمازهای ظهر و عصر در سپاه مهران و مغرب و عشاء در شهرک نفت‌شهر برگزار شد. هیئت پس از سپری نمودن مسافت طولانی و برنامه متنوع به قصرشیرین رسیدند و شب را در آن‌جا سپری کردند.

روز دوم

دومین روز، سه‌شنبه مورخ ۱۳۹۰/۱/۲۲ برنامه‌های فشرده بازدید بدین ترتیب پیش‌بینی و اجرا شد: شهر قصرشیرین و حوالی آن، مرز و گمرک خسروی، بیمارستان و مناطق تخریب شده قصرشیرین، تنگه

برادر مهدی مرنندی در حال تشریح منطقه عملیاتی بازی دراز - ارتفاعات بازی دراز

تبیین گردد و از تحریف مادی و معنوی این موضوع تاریخی حایز اهمیت جلوگیری بعمل آید. قطعاً این مهم با برگزاری نشست‌های تخصصی در مناطق یاد شده و گسترش بازدید و سفرهای علمی در سطوح مختلف می‌تواند مؤثر و ثمربخش باشد.

در این راستا و در پی سفر راویان به جنوب، اولین همایش مشترک مرکز با رزمندگان خرمشهر، با حمایت سپاه خوزستان، روز سوم خرداد ۱۳۹۰، روز مقاومت و پیروزی در خرمشهر برگزار شد که در بردارنده سه نشست تخصصی در خصوص چگونگی هجوم و تجاوز عراق، مقاومت مردمی و مدیریت در بحران بود. لازم به یادآوری است که چنین برنامه‌هایی با رویکرد پژوهشی در سایر محورها و شهرهای اصلی درگیری در آینده اجرا خواهد شد تا بلکه ابعاد پدید دفاع مقدس برای نسل‌های حال و آینده این مرز و بوم به درستی تصویر شود.

برنامه این روز با وجود اوضاع نابسامان هوا از صبح تا غروب ادامه داشت و در انتها نشست مشترکی بین گروه بازدیدکننده با مسئولان سپاه کرمانشاه برگزار شد و ضمن تبادل نظر و درخواست‌های متقابل طرفین از سوی رؤسای مرکز و سپاه کرمانشاه بیان شد. وجود برنامه‌های بازدید از نقاط، موزه و شرکت نفت کرمانشاه بدلیل افزایش آلودگی هوا و عدم امکان تردد در سطح شهر و تنفس و دید مناسب ملغی گردید و موکول به وقت دیگری شد.

دست‌آوردهای سفر و بازدید راویان از جبهه‌ها

تداوم چنین سفرهایی موجب می‌گردد که در روند تاریخ‌نگاری جنگ ۸ ساله ایران و عراق تغییر و تحول رخ دهد و محققان، نویسندگان و هنرمندان با در نظر گرفتن حقایق جنگ به تولید آثار مناسب و ترسیم ابعاد هجوم عراق در زمینه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و نظامی و دفاع همه‌جانبه مردمی و زاویای نامکشوف دفاع مقدس بپردازند، ضرورت دارد نسبت به تشکیل ساختار و ستاد مناسب در مناطق یاد شده جهت تشریک مساعی با همه نهادهای مردمی، سازمان‌های نظامی و ادارات و مراکز دولتی و پژوهشی و دانشگاهی که می‌تواند ارتباطات را تسهیل و تعمیق بخشد، اقدام گردد تا ضمن خلق و زایش ایده‌های نو و موضوعات جدید، در واقع تاریخ مقدس و ضرورت‌های برجسته‌سازی دوره پایداری و مقاومت